

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2021-60-02>
УДК 930.2:003.34]:94(392)''-024''

Андрій Зелінський

доктор історичних наук, в.о. провідного наукового співробітника

ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»

Вул. Леонтовича, 5, 01054, Київ, Україна

Email: z-al@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0214-4625>

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ВІФІНСЬКОГО ЦАРЯ ЗІЕЛА. У СВІТЛІ НОВИХ КОСЬКИХ НАПИСІВ¹

Поява цієї публікації зумовлена відкриттям нового блоку написів з острова Кос, що їх опублікували у 50-му томі журналу «Chiron» Д. Боснакіс і К. Халлоф. З-поміж цих написів, датованих 243 р. до Р.Х., особливий інтерес викликають два царські листи, пов'язані з визнанням асидії коського храму бога Асклепія. Перший з них належить цареві Віфінії Зіелу, другий — селевкідській цариці Лаодіці I, матері Селевка II й Антіоха Гієракса. Комплексний аналіз змісту цих документів спонукає до перегляду наших уявлень про зовнішньополітичні пріоритети царя Зіела, починаючи з

¹ Щиро дякую д.і.н. О.Л. Габелкові, к.і.н. Ю.М. Кузьміну і д.і.н. В.В. Ставнюку за допомогу, надану мені під час роботи над цим сюжетом. Також я вдячний докт. габ. А. Чошкуну, котрий люб'язно ділиться зі своїми колегами рукописами власних статей. При цьому, звичайно, ніхто, крім мене, не несе відповідальності за висновки й припущення, викладені на цих сторінках.

Як цитувати: Зелінський, А. Зовнішньополітичні орієнтири віфінського царя Зіела. У світлі нових коських написів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія», вип. 60, 2021, с. 27-48, <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2021-60-02>.

In cities: Zelinskyi, A. Foreign Policy Orientation of the Bithynian King Ziaelas in Light of New Inscriptions from Kos. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History, no. 60, 2021, с. 27-48, <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2021-60-02>.

другої половини 240-х рр. до Р.Х. На підставі вже відомого більш раннього листа Зіела Віфінського до громадян Косу (IG XII, 4, 1, 209), поєднаного зі змістом пасажу Хроніки Євсевія Кесарійського (Euseb. Chron. Schoene, I, 251), значна кількість сучасних дослідників доходила висновку стосовно існування тривалого союзу між зазначеним віфінським царем і володарем держави Птолемей — Птолемеєм III Евергетом. На їхню думку, цей союз, утворений на початку другої половини 240-х рр. до Р.Х., проіснував як мінімум до середини 230-х рр. до Р.Х. Натомість, з огляду на спостереження, що їх зробили на підставі нових царських листів Д. Боснакіс, К. Халлоф і автор цієї публікації, можна говорити лише про дуже нетривалий характер політичного альянсу між Зіелом і Птолемеєм III. Невдовзі після угоди Зіел повернувся на звичну для себе селевкідську політичну орбіту. Такий висновок випливає з огляду на відсутність згадок про Птолемея III в новому листі віфінського царя у поєднанні з вказівками на контакти між останнім і відверто ворожою до Евергета Лаодікою I. Імовірно, цей крок Зіела був продиктований відсутністю реальної військово-політичної підтримки з боку александрійського володаря. Факт розриву короткочасних відносин між Зіелом і Птолемеєм III разом зі свідченнями відомих нам джерел дозволяє говорити про незмінність подальшого перебування віфінського царя у сфері впливу Селевкідів.

Ключові слова: *Зіел Віфінський, Лаодіка I, Птолемей III, Антіох Гієракс, Кос, Третя Сирійська війна, Братовбивча війна III ст. до н. е.*

Одна з найбільш характерних особливостей елліністичних студій полягає у можливості кардинального перегляду здавалось би усталених уявлень про ту чи ту подію чи навіть процес з огляду на введення до наукового обігу нового історичного джерела. Поява таких джерел нерідко призводила до переведення струнких наукових гіпотез у категорію історіографічних міфів. Яскравою ілюстрацією зазначеного стану речей стала необхідність перегляду низки стереотипів, пов'язаних з деякими аспектами зовнішньої та внутрішньої політики держав елліністичного

світу, здійсненої у 40-ві і почасті 30-ті рр. III ст. (тут до Р.Х.). Така необхідність була спричинена нещодавньою публікацією блоку нових написів, знайдених у храмі Асклепія на острові Кос, що її зробили Д. Боснакіс і К. Халлоф (Bosnakis, Halof 2020)². Ідеться про 8 окремих текстів, які загалом займають 91 рядок по обидва боки мармурової стели (Bosnakis, Halof 2020, 290-295).

Зазначені написи, датовані 243 р. (Bosnakis, Halof 2020, 318-319; Hatzopoulos 2021, 199, 206; Kuz'min 2021)³, поповнюють чималу групу полісних декретів і листів елліністичних монархів, пов'язану з визнанням асилії (недоторканності)⁴ коського храму Асклепія та панеллінського статусу місцевих ігор на честь зазначеного бога-цілителя⁵. У межах цієї публікації найбільший інтерес викликають два т. зв царські листи, розміщені на стороні «Б» вищевказаної стели. Перший з них належить віфінському цареві Зіелу (Bosnakis, Halof 2020, 312, ll. 67-75)⁶, другий —

² Зазначена публікація, котра de facto побачила світ у лютому 2021 р., вже встигла набути широкого наукового розголосу. Нововідкриті написи стали ключовою темою міжнародного наукового онлайнного круглого столу: «Новые надписи из архива косского храма Асклепия в контексте истории эллинистического мира сер. III в. до н.э.» (Москва, 23 квітня 2021 р.), а також лягли в основу трьох вже опублікованих статей (Hatzopoulos 2021; Coşkun 2021; Kuz'min 2021).

³ Знайдений з-поміж зазначених написів лист віфінського царя Зіела, котрий, між іншим, перебуває у центрі цього дослідження (див. нижче), слугує важливим аргументом на користь віднесення масштабної дипломатичної кампанії коських теорів, яка передувала запровадженню панеллінських Аскепій (див. прим. 5, на 243 р.) (Hatzopoulos 1996, 139; Mari 2019a, 200; 2019b, 33; Zelinskyi 2020, 146-147, 441, прим. 1277). Стосовно більш популярного (переважно механічного) датування коської дипломатичної місії 242-м р. див. Herzog, Klaffenbach 1952, 20; Chambers 1954, 385-394; Bengtson 1955, 459; Sherwin-White 1978, 96, 103n, not. 107, 110-114; Rigsby 1996, 107; Buraselis 2004, 15; Paschidis 2008, 368; Carlsson 2010, 210; Rutherford 2013, 78, 275; Raynor 2016, 253; Höghammar 2016, 144; Knäpper 2018, 87-88. Навіть після видання нових коських написів А. Чошкун з притаманним йому гіперкритицизмом (пор. нижче), намагається довести доцільність традиційного датування (Coşkun 2021).

⁴ Про форми й різновиди асилії (див. наприклад: Wöss 1923; Rigsby 1996; Chaniotis 1996; Raynor 2016; Knäpper 2018).

⁵ Найбільш повний корпус відповідних написів, відомих до відкриття текстів, що їх опублікували Д. Боснакіс і К. Халлоф, міститься у присвяченій Косу частині епіграфічної серії «Inscriptiones Graecae» (IG XII, 4, 1, №№ 207-245). Стосовно більш ранніх коментованих видань зазначених написів див. Herzog, Klaffenbach 1952; Rigsby 1996, 106-153; пор. R.C. №№ 25-28. З приводу різних інтерпретацій, гіпотез і припущень, висловлених до 2021 р. у зв'язку з вищезгаданою коською акцією також див. Herzog 1930; Bengtson 1955; Sherwin-White 1978, 110-114; Rigsby 2004; Buraselis 2004; Paschidis 2008, 368-373; Balakvantsev 2011; Nelson 2013; Bosnakis 2014, 66-70; Gabelko 2015; Höghammar 2016, 144-154; Knäpper 2018, 87-104; Zelinskyi 2020, 146-147, 441-443, прим. 1276-1287.

⁶ У написі він іменується Зігелом. Про цього царя див. Habicht 1972; Schottky 2002; Gabelko 2005, 198-226; Paganoni 2019, 76-95.

певній царичі на ім'я Лаодіка (Bosnakis, Hallöf 2020, 320-321, ll. 76-90).

Лист царя Зіела Віфінського (пер. А. З.⁷)

«Ці листи надійшли від царя Зігела із зображенням вершника на печаті: Зігел, цар віфінців, народу косців вітання!

Арістіон, Партенопей, Євксипп, ваші посланці, оголосили нам про святкове зібрання, і ігри (агони), і жертвоприношення, котрі в майбутньому ви влаштуєте для Асклепія; вони також повідомили про те, що святилище має бути недоторканим. Ми доброзичливо прийняли священне посольство (теорію⁸), і святилище, як ми вже раніше вам писали, повинно бути недоторканим згідно з нашою волею.

Прощайте! Тридцять дев'ятого [року — Д.Б., К.Х.⁹], двадцять сьомого бріеттія¹⁰».

Лист царичі Лаодіки (пер. А. З.)

«[Лист — Д.Б., К.Х.] Лаодіки із зображенням якоря на печаті:

Цариця Лаодіка раді і народу косців вітання!

Ваші посланці: Арістіон, Партенопей, Євксипп оголосили нам про жертвоприношення, і священні ігри (агони), і святкове зібрання, котрі ви влаштуєте Асклепію, і просили, щоб святилище було б недоторканим і щоб ми все, що сприятиме його шані, могли для нього влаштувати. І хоча ми також вже раніше приязно відгукнулися на те, що стосувалося народу, ми й тепер, згідно з проханням, з максимальною доброзичливістю визнаємо жертвоприношення, і святкове зібрання, і священні ігри і вважаємо це за правильне для щастя і блага, і нехай святилище Асклепія буде недоторканим, як ви це прохаєте. Ми будемо намагатися, [якщо держава — Д.Б., К.Х.] перебуватиме у кращому стані, [вшанувати святилище на Косі — Д.Б., К.Х.] у гідний спосіб, і як до народу в цілому, так і [до кожного громадянина — Д.Б., К.Х.] особисто в усьому будемо виявляти особливу турботу. Однак про це вам також [розкажуть — Д.Б., К.Х.] священні посланці (теори).

⁷ У квадратних дужках міститься переклад, зроблений на підставі текстових кон'єктур, які запропонували Д. Боснакіс і К. Халлоф.

⁸ Про сутність інституції теорів (див., наприклад: Rutherford 2013).

⁹ На думку видавців, яку я цілковито поділяю, ідеться про датування листа за т. зв. Мікейською ерою, започаткованою зимою 282/281 рр. (Bosnakis, Hallöf 2020, 316-320). При цьому О. Л. Габелко у приватному листуванні досить переконливо висловився за зв'язок зазначеної ери з містом Нікеєю, котре на той момент могло відігравати роль тимчасової столиці Зіела.

¹⁰ Орієнтовно, хоча й не безперечно, віфінський місяць бріеттія (преестей?) може відповідати травню/червню, як це було за часів римського панування (Bosnakis, Hallöf 2020, 320; пор. Geisau 1954; Rea, 1992; Coşkun 2021, 36-37).

[Прощайте — Д.Б., К.Х.!]»

Перш ніж перейти до центральної постаті цього дослідження, царя Зіела Віфінського, вважаю за доцільне сказати кілька слів з приводу ідентифікації цариці (Басиліси) Лаодіки. Виходячи зі змісту відповідного листа, здеться про жінку, наділену офіційним царським статусом, причетну до династії Селевкідів (на що вказує печатка з якорем, якою вона користувалася¹¹), здатну приймати самостійні рішення у сфері зовнішньої політики й таку, що мінімум двічі здійснювала офіційні контакти з полісом косців. Видавці листа Лаодіки розглядали можливість ототожнення його авторки з чотирма жінками: 1) Лаодікою I (першою дружиною селевкідського царя Антіоха II і матір'ю майбутнього Селевка II та Антіоха Гієракса)¹², 2) т.зв. Лаодікою II (дружиною Селевка II)¹³, 3) умовно безіменною (?) дочкою Антіоха II та Лаодіки I (дружиною понтійського царя Мітрідата II)¹⁴, 4) безіменною дочкою неодноразово згадуваного Зіела Віфінського, відомою як дружина Антіоха Гієракса (Bosnakis, Hallof 2020, 321-323)¹⁵. При цьому обидва

¹¹ Про якір як усталений символ династії Селевкідів (див., наприклад: Smirnov 2013, 134-135; Ogden 2017, 23-26, 44-50, 271-274; Kuz'min 2018; Erickson 2019, 46-49).

¹² Про неї див. OGIS, № 225 = R.C. №№ 18-20; Porphyr. Fragm. 43 = Hier. Com. In Dan. XI, 6-9; AD 247A; 245A; App. Syr. 65-66; Val. Max. IX, 14e, 1; Plin. Hist. Nat. VII, 53; Just. XXVII, 1; Polyæn. VIII, 50; Athen. XIII, 593b-d; Euseb. Chron. (Schoene), I, 251; Plut. De Frat. 15; D'Agostini 20166; 2018; Ramsey 2020. У цьому ж зв'язку варто ознайомитися з гіперкритичною публікацією А. Чошкун (Coşkun 2016).

¹³ Про неї див. Polyb. IV, 51; VIII, 22; I.Labr. 8; Karttunen 1999, 1128-1129, П5; Ogden 1999, 132. З приводу деяких сумнівів щодо тотожності Лаодіки, згаданої у вищевказаних джерелах з дружиною Селевка II див., наприклад: Walbank 1957, 501; Virgilio 2003, 174-175; D'Agostini 2021, 201; пор. Bosnakis, Hallof 2020, 322, Anm. 104.

¹⁴ Про неї див. Just. XXXVIII, 5; Euseb. Chron. I, 251; D'Agostini 2016a, 92-93. У сучасній історіографії зазначену жінку прийнято називати Лаодікою лише з огляду на те, що вищезгадане ім'я носила її мати і бодай одна з дочок (Karttunen 1999, 1128, П4; D'Agostini 2021, 201, 205, not. 30). Проте у відомих нам джерелах немає жодної згадки про Селевкідську царівну на ім'я Лаодіка, народжену дружиною Антіоха II (Bosnakis, Hallof 2020, 321). Нагомість Порфирій/Свсевій говорять про двох дочок Антіоха II від Лаодіки (Euseb. Chron. I, 251), чіні імена нам відомі з інших джерел. Їх звали Стратонікою (див. нижче) й Апамою (AD 245A; Balakhvantsev 2017, 50, прим. 144; пор. Zelinskyi 2020, 408, прим. 1025 з менш ригористичними поглядами). Оскільки Стратоніка була видана за майбутнього македонського царя Деметрія II (Gabelko, Kuz'min 2008, 142-151; Zelinskyi 2020, 128, 410, прим. 1036-1038 з подальшою літературою), то саме Апама мала стати дружиною Мітрідата II Понтійського, на що, до речі, неодноразово вказував А. С. Балахванцев (див. наприклад: Balakhvantsev 2017, 50).

¹⁵ Про неї див. Euseb. Chron. I, 251. З приводу уможлидних спроб наділити дружину Антіоха Гієракса іменем Лаодіка див. Ogden 1999, 158n, not. 1; Dodd 2009, 77 із запереченням 49, not. 146; Coşkun 2021, 37-39; пор. Paganoni 2019, 91, not. 292. Навіть правильність припущення, згідно з яким Гієракс мав дочку на ім'я Лаодіка (Habicht 1972, 396; Zelinskyi 2020, 160, 458n, прим. 1395; Coşkun 2021, 38, not. 37; пор. D'Agostini 2014, 45, not. 39),

дослідники одностайно висловилися на користь ототожнення авторки опублікованого ними листа з першою дружиною, а згодом удовою Антіоха II (Bosnakis, Hallof 2020, 322-323). Цей висновок, своєю чергою, піддав сумніву А. Чошкун. Намагаючись урятувати власну досить хистку гіпотезу, згідно з якою Лаодіка I загинула на самому початку III Сирійської війни, тобто у серпні/вересні 246 р.¹⁶ (Coşkun 2018, 213-215, 244, not. 72-73; пор. Bosnakis, Hallof 2020, 323), він пропонує ототожнити авторку вищезгаданого (більш пізнього) листа з дружиною Гієракса і відповідно дочкою Зіела (Coşkun 2021, 37-39)¹⁷.

Внаслідок зіставлення відомої нам інформації про вищенаведених чотирьох елліністичних цариць (див. прим. 12-15) я дійшов висновку про доцільність точки зору Д. Боснакіса та К. Халлофа. Як ми вже бачили, лише перша дружина й удова Антіоха II зі стовідсотковою впевненістю мала ім'я «Лаодіка». Більш-менш упевнено власницею цього імені можна вважати дружину Селевка II (див. прим. 13). Припущення ж, висловлені стосовно дружин Мітрідата II й Антіоха Гієракса не мають жодного підтвердження у відомих нам джерелах (див. прим. 14-15). Перший же відомий нам випадок прийняття представниками династії Селевкідів нового («царського») імені дагується лише серединою 220-х рр.¹⁸. До того ж цю практику застосовували Селевкіді вкрай нечасто (Berzon, Gabelko 2018, 246-251). Отже, навіть у разі достовірності гіперкритичної хронології

зовсім не дозволяє апіорно перенести це ім'я на дочку Зіела; оскільки гіпотетична Гієраксова дочка могла бути названа на честь своєї бабусі по батьківській лінії Лаодіки I (див. вище). Також у цьому контексті не можна не згадати базоване на твердженні плутаника-Юстина (Just. XXVII, 3) припущення щодо наявності у Гієракса двох дружин — каппадокійки й віфінки (Dodd 2009, 77; Balakhvantsev 2017, 50; пор. Zelinskyi 2020, 450, прим. 1238). Проте, з огляду на ненадійність і недбалість вищезгаданого античного автора (пор. Balakhvantsev 2017, 78, прим. 256), помножену на відсутність відповідної інформації у Порфирія/Євсевія (Euseb. Chron. I, 251, 253) і певною мірою на юний вік самого Гієракса (Just. XXVII, 2; Ogden 1999, 131; Zelinskyi 2020, 450, прим. 1238) вищезгадане припущення варто віднести до категорії історіографічних міфів.

¹⁶ Про III Сирійську війну, що тривала протягом 246–241 рр. (див. Beyer-Rothhoff 1993, 17-67; Huss 2001, 338-355; Grainger 2010, 153-170; Zelinskyi 2020, 126-150, 406-449, прим. 1020-1317; і Coşkun 2018; Olbrycht 2021, 50-65 з викладенням окремих дуже контраверсійних поглядів).

¹⁷ Варто зазначити, що до переліку потенційних, проте нереальних кандидатур канадський дослідник додає й дружину самого Зіела, котру також, не вагаючись, іменує Лаодікою (Coşkun 2021, 38, not. 37). У відомих нам джерелах не трапляється жодної згадки про цю жінку. Однак на існування в Зіела як мінімум однієї дружини вказує наявність у нього двох законних дітей: майбутнього віфінського царя Прусія I (Strab. XIII, IV, 3) і вищезгаданої безіменної дочки, одруженої з Антіохом Гієраксом (див. прим. 15).

¹⁸ Ідеться про воцаріння Александра, старшого сина Селевка II, під іменем Селевк (Berzon, Gabelko 2018, 246-247).

А. Чошкуна (див. прим. 21), ми не мали б підстав для припущення, що дочка Зіела, ставши селевкідською царицею¹⁹ (або наречена Мітрідата II, набувши царського статусу), прийняли нове ім'я (Лаодіка).

На користь Лаодіки I говорить і відзначена видавцями політична самостійність авторки листа, у якому не згадується жодного царя (Bosnakis, Hallof, 321). Жодна з інших трьох цариць (навіть Лаодіка II) не згадується в наших джерелах як ініціаторка чи виконавиця певних зовнішньополітичних або громадських заходів (див. прим. 13-15), що я схильний розцінювати не як відсутність свідoctва, а як свідoctво відсутності. На відміну від них, Лаодіка I виступає активним гравцем мінімум на внутрішньополітичному полі й прагне укріпити й посилити власний династичний статус, набутий у момент смерті її чоловіка (див. прим. 12). Саме така жінка, попри наявність дорослого коронованого сина — Селевка II (див., наприклад: Ogden 1999, 132; Zelinskyi 2020, 128, 412, прим. 1050), могла підтримувати тривалі одноосібні дипломатичні зносини з іноземною державою, результатом яких стало фактичне визнання територіальної недоторканності останньої (пор. Knäpper 2018, 87-104; Zelinskyi 2020, 146-147, 441-443, прим. 1276-1287).

Нарешті, схоже на те, що між обома авторами нових царських листів є спільний знаменник. Видавці напису дійшли слушного висновку щодо відправки обох документів віфінською дипломатичною поштою, запломбованою Зієловою печаткою з династичним зображенням вершника (пор. Bosnakis, Hallof 2020, 315). При цьому лист Лаодіки, що містився всередині пакунку, був додатково запечатаний селевкідською печаткою з якорем (Bosnakis, Hallof 2020, 312-313, 321). Від себе додаю, що лист, який написав Зіел, справляє враження витягу з листа Лаодіки. Схоже на те, що обидва листи укладали в одній і тій самій царській канцелярії або ж Зієлові чиновники зробили «рерайт» з наданого їм тексту листа селевкідської цариці²⁰. Водночас як Д. Боснакіс і К. Халлоф, так і А. Чошкун, попри розбіжності в питанні ідентифікації Лаодіки²¹, припустили, що тісні контакти між селевкідською царицею і

¹⁹ Про царський титул у Гієракса на початку 230-х рр. див., наприклад: Zelinskyi 2020, 153, 451, прим. 1339, 1342, 453, прим. 1357.

²⁰ Схоже на те, що текстова подібність обох листів не могла бути наслідком використання усталеного дипломатичного протоколу, оскільки у випадку листів щодо визнання коської асильї схожого протоколу, очевидно, не існувало (див., наприклад: Knäpper 2018, 99).

²¹ У контексті цього дослідження мушу зробити низку додаткових критичних зауважень з приводу ототожнення, яке запропонував А. Чошкун. Його гіпотеза містить декілька хибних моментів як фактологічного, так і методологічного характеру. По-перше: як уже

віфінським царем мають безпосередній зв'язок з одруженням Антіоха Геракса на Зеловій дочці (Bosnakis, Hallöf 2020, 325-326; Coşkun 2021, 38-39), з чим я не можу погодитися. Як буде видно із запропонованої нижче реконструкції, між політичним зближенням Зіела з Лаодікою I та одруженням їхніх дітей могло минути приблизно 8 років.

Про Зіела Віфінського нам відомо дуже мало (пор. прим. 6). Він був старшим сином царя Віфінії Нікомеда I (Memn. XIV, 1; Steph. Byz. Zela) від його першої дружини — фрїгійки Дітізели (Arr. Bithyn. F. 63 Roos = Tzetz. Chiliad. III, 950 ff; пор. Plin. Hist. Nat. VIII, 144). Унаслідок інтриг Етазети, другої батькової дружини, Зіел був позбавлений прав на престол на користь своїх малолітніх єдинокровних братів і мусив рятуватися втечею до Вірменії/Софени (Memn. XIV, 1; Gabelko 2005, 200). Після смерті Нікомеда прибіл. 255 р. (Gabelko 2005, 198; Paganoni 2019, 80) Зіел вів тривалу війну за віфінський престол (т. зв. війна за віфінську спадщину) проти військ, наданих офіційними іноземними опікунами його малолітніх конкурентів: царем Єгипту Птолемеєм II Філадельфом, царем Македонії Антігоном Гонатом, а також громадянами Візантія, Гераклеї та Кіоса (Memn. XIV). Поступово (не раніше 243 р.²²) у його руках опинилося все батькове царство (пор. Gabelko 2005, 205; Grainger 2010, 131; Paganoni 2019, 79-80). При цьому на певному етапі Зіел, імовірно, отримував військову допомогу від Антіоха II (Zhigunin 1980, 113, 120; Gabelko 2005, 202; Balakhvantsev 2011, 87-89), а після смерті

було вказано вище, у своїх викладках він подає неперифіковане джерелами твердження про іменування Зелової дочки Лаодікою як задалегідь аргументовану даність. По-друге: уже також відзначалося, що його висновки априорі позбавлені об'єктивності, оскільки працюють на підтвердження раніше запропонованої гіпотези, від якої він не готовий у разі необхідності відмовитися (див. вище). По-третє: саме припущення щодо смерті Лаодіки I за кілька років до написання листа громадянам Косу є важливою складовою більш ніж сумнівної теорії, що, всупереч наявним джерельним свідченням, поєднує в часі III Сирійську війну (див. прим. 16) і т. зв. Братовбивчу війну (див. прим. 25) між Селевком II і Антіохом Гераксом (Coşkun 2018). I по-четверте: як аргументацію на користь ототожнення цариці Лаодіки з дочкою Зіела, А. Чошкун постійно наводить положення вищезгаданої теорії, невід'ємною складовою якої є припущення про ранню смерть першої дружини й удови Антіоха II; отже, він використовує як аргументи те, що зрештою збирається довести, а отже, відверто порушує один з найважливіших принципів дослідницького процесу.

²² Протягом певного часу частина Віфінії продовжувала належати одному із єдинокровних братів Зіела, Зіпойту (Тібойту) III (Gabelko 2005, 205). При цьому, якщо вищезазначений Зіпойт був автором одного з раніше відомих царських листів до косців (IG XII, 4, 1, № 213), як це в межах поки що неопублікованої гіпотези слушно припускає О. Л. Габелко (Zelinskyi 2020, 442н, прим. 1283; пор. Gabelko 2015), саме 243 р. як дата написання цього листа (пор. вище) повинна виступати як *terminus post quem* для повновладного Зелового воцаріння і втечі його єдинокровного брата до Македонії (Polyb. IV, 50-51).

останнього у 246 р. (див. наприклад: Bosnakis, Hallof 2020, 322) — встановив дружні відносини з єгипетським царем Птолемеем III Евергетом (IG XII, 4, 1, 209 = R.C. № 25). Ставши повновладним царем Віфінії, Зіел проявив себе як енергійний амбітний правитель (пор. Arr. Bithyn. F. 64 Roos). Він здійснив низку завоювань у внутрішніх районах Малої Азії (Steph. Byz. Zela; Kressa; Gabelko 2005, 218-222; Paganoni 2019, 83-85); уклав політично-династичний союз з Антіохом Гієраксом, одруживши з ним свою дочку (Euseb. Chron. I, 251); після чого разом із зятем розв'язав невдалу війну проти Пергамського царя Атгала I (P. Trog. Prol. XXVII). Схоже, що саме зазначена військова невдача, зрештою, і стала опосередкованою причиною загибелі цього віфінського володаря прибіл. 230/229 р. (P. Trog. Prol. XXVII; пор. Athen. II, 58c; також див. Gabelko 2005, 223; Paganoni 2019, 93-95).

Царські листи, які опублікували Д. Боснакіс і К. Халлоф, дозволяють кинути світло на зміни у зовнішній політиці Зіела, що відбувалися протягом сер. 240-х – сер. 230-х рр. Проте перед аналізом їхнього змісту необхідно звернутися до двох добре відомих джерел, також безпосередньо пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю віфінського володаря. Перше з них являє собою ще один лист, який написав Зіел до кощів з приводу визнання недоторканності їхнього храму Асклепія (IG XII, 4, 1, № 209 = R.C. № 25 = Rigsby 1996, 118-121, № 11 = Gabelko 2005, 210-214 = Paganoni 2019, 172-178). У його змісті нас цікавлять три моменти: 1) відсутність згадок про попередні контакти з приводу асилії, що відрізняє цей лист від нещодавно відкритого документа (див. вище); 2) згода Зіела на визнання вищевказаної асилії («...ми визнаємо недоторканим святилище, як ви вважаєте за належне» – пер. А. З.²³); 3) підкреслення дружніх і союзницьких відносин між Зіелом і Птолемеем III («...цар Птолемей, який виступає нашим другом і союзником...»²⁴ – пер. А. З.).

Другим джерелом я називаю кілька разів згадуваний на цих сторінках пасаж з Хроніки Євсевія Кесарійського (Euseb. Chron. I, 251), у якому йдеться про події т. зв. Братовбивчої війни між Селевком II й Антіохом Гієраксом²⁵. Оскільки у завершальній частині цього дослідження буде

²³ На мою думку, остання обмовка свідчить про бажання кощів поширити недоторканність їхньої центральної святині на весь острів (пор. вище).

²⁴ Усталене ототожнення «царя Птолемея» з Птолемеем III (див. нижче) зберігає актуальність навіть після публікації нових коських написів (Bosnakis, Hallof 2020, 314, Anm. 82; пор. Coşkun 2021).

²⁵ Про Братовбивчу війну див. AD, 237a, o13; 234a, o12-13; 229a, r5-6; Just. XXVII, 2-3; XLI, 4; P. Trog. XXVII; Strab. XVI, II, 14; Plut. Reg. et Imp. XXXIV; Plut. De Frat. 15; Plut. De Sollert. 22; Polyae. IV, 9, 6; 17; VIII, 41; Athen. XIII, 577f; 593e; а також Will 1979,

запропоновано нову інтерпретацію зазначеного уривка, я вважаю за доцільне навести його дослівно (пер. А. З.):

«...за його (Селевка II) життя так сталося, що його молодший брат Антигон (тобто Антиох Гієракс) відмовився прийняти наявний стан речей і спробував узяти владу. Антигонові допомагав Александр — брат його матері Лаодіки, котрий керував містом Сарди. ... Селевк виграв битву в Лідії, але не зміг заволодіти Сардами або Ефесом, котрим правив Птолемей (III). Згодом Селевк бився у другій битві проти Мітрідата в Каппадокії, де 20 тисяч його воїнів убили варвари, а сам він утратив своє життя²⁶. ... Антигон, брат Селевка, поширив свою владу на Велику Фригію і обклав її жителів поборами. Потім він відрядив стратегів із військом проти Селевка. Проте його зрадили власні союзники-варвари²⁷. Він утік із нечисленними прибічниками до Магнесії. Наступного дня він знову став до бою і переміг, отримавши допомогу від Птолемея. Після цього він одружився з дочкою Зіела».

На підставі поєднання даних раніше відомого листа Зіела і свідчень Хроніки Євсевія низка сучасних дослідників, до числа яких належав і автор цих рядків, дійшла висновку про існування тривалого союзу між Птолемеєм III і Зелом Віфінським. У світлі зазначеної гіпотези утворення цього альянсу, зафіксованого в листі віфінського царя до косків припадало на середину 240-х рр. Подальшим його проявом виступав шлюб дочки Зіела з Антиохом Гієраксом, союзним на той момент Птолемеєві, вписуваний у хронологічні межі Братовбивчої війни (переважно, 240/239—236 рр. — пор. прим. 25). Своєю чергою, на підставі цих двох джерельних свідчень, поєднаних із принципом *argumentum ex silentio*, припускалася ймовірність збереження дружніх відносин між Птолемеєм III і Зелом до самої загибелі останнього (див., наприклад: Huss 1976, 98; Will 1979, 291, 299; Beyer-Rotthoff 1993, 70, 75; Gabelko 2005, 212, 222, прим. 185, 262, прим. 297; Grabowski 2010, 219; Paganoni 2019, 86, 88, 90-92, 175-176; Zelinskyi 2020, 147, 153)²⁸.

294-301; Phigunin 1980, 134-138; Beyer-Rotthoff 1993, 74-76; Huss 2001, 362-363; Chrubasik 2016, 73-81, 250-252; Paganoni 2019, 88-93; Grainger 2020, 141-147; Zelinskyi 2020, 151-155, 449-452, прим. 1318-1355.

²⁶ Вірогідно, мається на увазі поразка Селевка в битві при Анкирі, після якої справді ходили чутки про його смерть (P. Trog. XXVII; Just. XXVII, 2; Plut. Reg. et Imp. XXXIV; Plut. De Frat. 15; Plut. De Sollert. 22; Polyæn. IV, 9, 6; також див. прим. 25).

²⁷ Я схиляюся саме до такого варіанта прочитання цього фрагменту (альтернативний варіант: «Але власні прибічники видали його варварам» базується на тексті близького за змістом пасажу Юстина (Just. XXVII, 2, 11).

²⁸ Нічим не підтверджене припущення стосовно причетності Птолемея III до загибелі Зіела свого часу висловив лише В. Д. Жигунін (Zhigunin 1980, 138).

Проте зміст нових царських листів до косців, на мій погляд, істотно суперечить можливості існування тривалого характеру союзницьких відносин між Зіелом і Птолемеєм III. У цьому контексті слід мати на увазі дві обставини, відображені в зазначених документах. По-перше: в обох текстах наявні вказівки на попередні листи, написані до косців щодо асилії храму Асклепія тими самими адресантами (пор. Vosnakis, Hallof 2020, 313-314; Coşkun 2021, 33-34), що підтверджується першим листом Зіела (див. вище). По-друге: у новому листі Зіела не згадується Птолемей III. Окрім цього, не варто нехтувати двома вказаними вище припущеннями, зробленими на підставі аналізу нових документів. Ідеться про можливість відправки обох листів Зіеловим дипломатичним кур'єром і про деяку ймовірність виконання листа віфінського царя за зразком послання Лаодіки (див. вище). На підставі вищенаведених чотирьох спостережень напрошується висновок, згідно з яким союзні відносини між Зіелом і Птолемеєм Евергетом, відображені в першому листі віфінського царя до косців (IG XII, 4, 1, № 209), написаному орієнтовно у 244 р. (див. нижче), на момент написання ним листа, що його опублікували Д. Боснакіс і К. Халлоф (орієнтовно прибіл. початку літа 243 р. — див. прим. 10), були вже зведені нанівець. Інакше як пояснити відсутність у більш пізньому документі імені Птолемея, помножену на дуже вірогідний зв'язок Нікомедового первістка з Лаодікою I під час III Сирійської війни, що велася між державами Птолемеїв і Селевкідів (див. прим. 16).

Враховуючи останні міркування, необхідно здійснити деякий перегляд наших уявлень про еволюцію зовнішньополітичних орієнтирів царя Зіела. У 246 р., унаслідок смерті Антіоха II і початку невдалого для Селевкідів першого етапу III Сирійської війни (див. наприклад: Zelinskyi 2020, 126-131, 406-422, прим. 1020-1118), Зіел опинився без зовнішньої підтримки в боротьбі зі своїми родичами за встановлення неподільної влади над Віфінією (див. вище). У цій ситуації він вирішив шукати нового могутнього союзника. Ідеальним варіантом на той момент здавався Птолемей Евергет, чий флот опанував майже все узбережжя Малої Азії і встановив контроль над Геллеспонтон (Zelinskyi 2020, 129-130, 415-416, прим. 1074-1081). Цар Єгипту, всупереч політиці свого батька й попередника, Птолемея II, вирішив підтримати енергійного й досвідченого Зіела, відмовившись від батькових зобов'язань перед дітьми Нікомедом I від другого шлюбу (Memn. XIV, 1-2). У цьому зв'язку

можна зробити обережне припущення, згідно з яким рішення Птолемея III певною мірою було продиктоване апріорною суб'єктивною симпатією до Зіела, оскільки й сам єгипетський володар тимчасово був позбавлений батьком прав на александрійський престол і повернув їх лише завдяки щасливому збігу обставин (Zelinskyi 2020, 119-123, 230-235, 392-402, прим. 938-994, 520-524, прим. 1920-1958). Новий політичний союз, імовірно, було укладено прибіл. 245/244 рр., у період між поверненням Птолемея III до Александрії з азійського походу проти Селевка II (див. наприклад: Zelinskyi 2020, 131) і початком єгипетського храмового туру, здійсненого царем разом з родиною у 244/243 рр. (Zelinskyi 2020, 136, 170, 474-475, прим. 1495-1504). Цей альянс знайшов своє відображення у відповіді Зіела на звернення коських послів (IG XXI, 4, 1, № 209, 23), котрі у 244 р. відвідали його двір у межах першого етапу багатоскладової й масштабної дипломатичної кампанії, метою якої було досягнення міжнародного визнання за їхнім островом статусу священної недоторканності (пор. вище)²⁹. На мою думку, причиною занепокоєння косців стала активізація Селевка II в Малій Азії; зокрема, у сусідній з їхнім островом (Strab. XIV, II, 18-19) Карії (Zelinskyi 2020, 142-145, 434-438, прим. 1224-1256). Імовірно, поновлення Активності Селевка на малоазійському півострові відчутно занепокоїло не лише косців, але й самого Зіела. Тим більше, що птолемеївські регіональні військові й морські сили, замість того, щоб займатися його віфінськими справами, були зосереджені в районі Геллеспонту й узбережжя Фракії (пор. Beuger-Rothhoff 1993, 47, Anm. 42; Huss 2001, 348-349; Grainger 2010, 166-167; Zelinskyi 2020, 143, 147-148). Унаслідок цього, не пізніше весни 243 р., Зіел знову змінює старшого політичного партнера і повертається до сфери впливу Селевкідів. Проте він звернувся не до Селевка II, по суті зрадженого у скрутний час (див. вище), а до його політично активної матері — Лаодіки I. Остання ж, імовірно, вже тоді плекала ідею передачі селевкідської царської діадеми від старшого занадто самостійного сина

²⁹ Нові царські листи разом з відомим раніше листом Птолемея III (IG XII, 4, 1, № 212), декретом косців на честь придворного лікаря останнього — Кафісофона (OGIS № 42; пор. Sherwin-White 1978, 112, not. 152; Zelinskyi 2020, 441, прим. 1276) і рескриптом, який О. Л. Габелко слушно приписує Зіеловому братові Зіпойту III (IG XII, 4, 1, № 213; пор. прим. 22), недвозначно вказують на існування двох етапів коської дипломатичної кампанії (пор. Bosnakis, Hallof 2020, 313-314; Coşkun 2021). У майбутньому я планую детальніше розглянути це питання в межах окремої публікації, присвяченої опису й аналізу міжнародної ситуації, що склалася навколо зазначеної дипломатичної кампанії.

до його молодшого брата, Антіоха Гієракса (див. прим. 25)³⁰ і тому потребувала союзників. Відповідно вже у середині 243 р. другий лист Зіела до косців не містить жодної згадки про Птолемея Евергета, зате дипломатична пошта ворожої Єгипту Лаодіки I, ймовірно, надходить на острів Асклепія за посередництвом віфінського царського кур'єра³¹.

На підставі сказаного вище випливає висновок про відсутність будь-якого зв'язку між короткочасним союзом Птолемея Евергета й Антіоха Гієракса в ході Братовбивчої війни і одруженням останнього з дочкою Зіела (див. вище). Цей матримоніальний акт, очевидно, став наслідком тривалої політичної орієнтації віфінського царя на Лаодіку I, а отже, і на її молодшого сина, започаткованої ще у 243 р. За такого стану речей ніщо не заважає дослівному прочитанню пасажу з Хроніки Євсевія, згідно з яким родичання Зіела з Гієраксом відбулося після Братовбивчої війни (Euseb. Chron. I, 251). У цьому ключі доречно згадати цікаву гіпотезу О. Л. Габелка, побудовану на матеріалі візантійського хроніста, Георгія Синкелла (Georg. Sync. Chron. Mosshammer, 333, 378). Згідно з цією гіпотезою, вищезгаданий шлюб слід віднести до 235 р. (Gabelko 2005, 222, прим. 185; 2009, 50-52), тобто винести його за хронологічні межі Братовбивчої війни (пор. прим. 25)³². Якщо попередня інтерпретація свідчень Порфирія/Євсевія відверто суперечила

³⁰ Перші серйозні прояви напруження між братами припадають на 242 р. (Just. XXVII, 2; Chrubasik 2016, 91-92; Zelinskyi 2020, 148-149, 444, прим. 1295).

³¹ До речі, не виключаю можливості, що визнання Лаодікою асильї коського храму Асклепія, котре стало результатом тривалого листування між нею і острів'янами (див. вище), сприяло прискоренню розриву стосунків між царцею та її старшим сином, який, на мою думку, визнав недоторканність Косу (IG XII, 4, 1, № 210 = R.C. № 26 = Rigsby 1996, 114-117, № 9; Herzog 1930, 463-471; Buraselis 2004, 15-16; Bosnakis 2014, 67-69; Höghammar 2016, 146, 156; Kläpper 2018, 99-100) лише після закінчення III Сирійської війни (Zelinskyi 2020, 146-147). На користь останнього припущення свідчить відмінність у характері уточнень, зроблених у листі Лаодіки I і посланні Селевка II (А. Чошкун пропонує вважати цей документ першим листом цариці Лаодіки – Coşkun 2021, 39). Говорячи про можливість подальших виявів прихильності до косців, Лаодіка додає: «{якщо держава } перебуватиме у кращому стані» (див. вище), що вказує на перебування царства Селевкідів у складній ситуації, безсумнівно пов'язаній з подальшим продовженням III Сирійської війни. Тоді як Селевк у тому ж контексті зазначає: «у той час як наші справи залишаються мирними» (IG XII, 4, 1, № 210, 23-27), тим самим підкреслюючи факт перебування його царства у мирі з сусідами (інакше див. Bosnakis, Hallöf 2020, 323-324).

³² Відкидаючи попередні сумніви у правомірності гіпотези О.Л. Габелка, продиктовані прив'язкою одруження Гієракса до подій Братовбивчої війни (див. наприклад: Zelinskyi 2020, 449, прим. 1322), я водночас не виключаю можливості існування безпосереднього зв'язку між зазначеним шлюбом і остаточним встановленням Зієлового контролю над усією територією віфінського царства (пор. вище).

висновкам вищезгаданого дослідника, то нове прочитання відповідного тексту робить його гіпотезу, яка виключає причетність Птолемея III до династичної політики Зіела Віфінського, дуже ймовірною³³.

На завершення запропонованої на цих сторінках історичної реконструкції варто відзначити, що військово-політичний альянс між Зіелом і Гіераксом, імовірно, зберігався до кінця 230-х рр. Зокрема, натяки Помпея Трога на спільні бойові дії, що велися віфінським володарем і його зятем проти пергамського царя Аттала I (див. вище), дозволяють упевнено говорити про незмінність союзницьких відносин між родичами до моменту трагічної загибелі Зіела.

Отже, два царські листи до громадян Косу, які нещодавно опублікували Д. Боснакіс і К. Халлоф, істотно змінюють наші уявлення про зовнішню політику Зіела Віфінського. Новий лист Зіела в поєднанні з посланням цариці Лаодіки I, вказує на нетривалий характер союзу між зазначеним царем і Птолемеєм III Евергетом, укладеного прибіл. 245/244 рр. У 243 р. Зіел повернувся на звичну для себе селевкідську орбіту, роблячи ставку на Лаодіку I, удову Антіоха II, та її молодшого сина — Антіоха Гіеракса. Імовірно, цей його крок був зумовлений відсутністю реальної військової підтримки з боку александрійського володаря. Своєю чергою, союзні відносини з Гіераксом віфінський цар, очевидно, зберіг до часу своєї загибелі у 230/229 рр.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Balakhvantsev, A. S. «Novyi» reskript Ziela Vifinskogo. *Vestnik drevnei istorii [Journal of Ancient History]*, № 1, 2011, s. 74-92. (In Russian)

Балахванцев, А. С. «Новый» рескрипт Зиела Вифинского. *Вестник древней истории*, № 1, 2011, с. 74-92.

Balakhvancev, A. S. *Politicheskaiia istoriia rannei Parfii*. Moskva, 2017. (In Russian)

Балахванцев, А. С. *Политическая история ранней Парфии*. Москва, 2017.

Bengtson, H. Randbemerkungen zu den koischen Asylieurkunden. *Historia*, Bd. 3, 1955, pp. 456-463.

³³ Судячи з доступних нам джерел, у 235 р. відносини між Антіохом Гіераксом і Птолемеєм III із союзницьких перетворилися на відверто ворожі (Zelinskyi 2020, 151-155, 158, 160, 449-452, прим. 1318-1355, 455-457, прим. 1374-1383).

Berzon, E. M., Gabelko, O. L. Metonomasiia kak sredstvo dinasticheskoi politiki v ellinisticheskom mire. *Vestnik drevnei istorii [Journal of Ancient History]*, № 2, 2018, s. 234-256. (In Russian)

Берзон, Е. М., Габелко, О. Л. Метономасия как средство династической политики в эллинистическом мире. *Вестник древней истории*, № 2, 2018, с. 234-256.

Beyer-Rothhoff, B. *Untersuchungen zur Aussenpolitik Ptolemaios' III*. Bonn, 1993.

Bosnakis, D. Asklepion and Physicians. A Preferential Tool of Koan Diplomacy. In: N. Stampolidis, Y. Tassoulas (eds), *Hygieia: Health, Illness, Treatment from Homer to Galen*. Athens, 2014. pp. 60-75.

Bosnakis, D., Hallof, K. Alte und neue Inschriften aus Kos VI. *Chiron*, Bd. 50, 2020, pp. 287-326.

Buraselis, K. Some remarks on the Koan Asyilia (242 B.C.) against its International Background. In: K. Höghammar (ed), *The Hellenistic Polis of Kos. State, Economy and Culture*. Uppsala, 2004, pp. 15-20.

Carlsson, S. *Hellenistic Democracies: Freedom, Independence and Political Procedure in Some East Greek City-States*. Stuttgart, 2010.

Chambers, M. The First Regnal Year of Antigonos Gonatas. *The American Journal of Philology*, No. 4, 1954, pp. 385-394.

Chanotis, A. Conflicting Authorities. Asyilia between Secular and Divine Law in the Classical and Hellenistic Poleis. *Kernos*, Vol. 9, 1996, pp. 65-86.

Chrubasik, B. *Kings and Usurpers in the Seleukid Empire. The Men who would be King*. Oxford, 2016.

Coşkun, A. Laodike I, Berenike Phernophoros, Dynastic Murders, and the Outbreak of the uThird Syrian War (253–246 BC). In: A. Coşkun, A. McAuley (Eds), *Seleukid Royal Women: Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*. Stuttgart, 2016. pp. 107-134.

Coşkun, A. The war of Brothers, the Third Syrian War, and the Battle of Ankyra (246-241 BC): a Re-Appraisal. In: K. Erickson (ed.), *The Seleukid Empire, 281-222 BC: War within the Family*. Swansea, 2018. pp. 197-252.

Coşkun, A. The Chronology of the Asyilia Dossier from Kos Revisited in Light of Some Recent Epigraphic Discoveries. *Philia*, Vol. 7, 2021, pp. 29-46.

D'Agostini, M. The Shade of Andromache: Laodike of Sardis between Homer and Polybios. *Ancient history bulletin*, № 1/2 (28), 2014, pp. 37-60.

D'Agostini, M. The Multicultural Ties of the Mithridatids: Sources, Tradition and Promotional Image of the Dynasty of Pontus in 4th-3rd centuries B.C., With an appendix on The Earliest Issues of Pontic Coins and Laodice III's Dowry. *Aevum*, F. 1 (90), 2016, pp. 83-96.

D'Agostini, M. Representation and agency of royal women in Hellenistic dynastic crises. The case of Berenike and Laodike I. In: A. Bielman-Sanchez, I. Cogitore, A. Kolb (eds), *Femmes influentes dans le monde hellénistique et à Rome. IIIe siècle avant J.-C.* Grenoble, 2016, pp. 35-59.

D'Agostini, M. Antioco II, Laodice I e il network matrimoniale anatolico. *Rivista di Diritto Ellenico*, Vol. VIII, 2018, pp. 21-42.

D'Agostini, M. Seleukid marriage alliances. In: E.D. Carney, S. Müller (Eds), *The Routledge Companion to Women and Monarchy in the Ancient Mediterranean World*. London – New York, 2021. Pp. 198-209.

Dodd, R. *Coinage and Conflict: The Manipulation of Seleucid Political Imagery*: diss. PhD. / University of Glasgow. Glasgow, 2009.

Erickson, K. *The Early Seleukids, their Gods and their Coins*. London – New York, 2019.

Gabelko, O. L. *Istoriia Vifn'skogo tsarstva*. Sankt-Peterburg, 2005. (In Russian)

Габелко, О. Л. *История Вифинского царства*. Санкт-Петербург, 2005.

Gabelko, O. The Dynastic History of the Hellenistic Monarchies of Asia Minor According to the Chronography of George Synkellos. In: J. Højte (ed), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*. Aarhus, 2009. pp. 47-61.

Gabelko, O. L. Eshche raz o reskripte «neizvestnogo tsaria» iz arkhiva kosskogo khrama Asklepiia. 1. Kritika «bosporskoy versii». V sb.: D. V. Zhuravlev, O. L. Gabelko (red), *S Mitridata duet veter. Bospor i Prichernomor'e v antichnosti. K 70-letiiu V.P. Tolstikova*. Moskva, 2015. s. 126-134. (In Russian)

Габелко, О. Л. Еще раз о рескрипте «неизвестного царя» из архива косского храма Асклепия. 1. Критика «боспорской версии». В сб.: Д.В. Журавлев, О.Л. Габелко (ред.), *С Митридата дует ветер. Боспор и Причерноморье в античности. К 70-летию В.П. Толстикова*. Москва, 2015. с. 126-134.

Gabelko, O. L., Kuz'min, Yu. N. Matrimonial'naia politika Demetriia II Makedonskogo: novye resheniia starykh problem. *Vestnik drevnei istorii [Journal of Ancient History]*, № 1, 2008, ss. 141-164. (In Russian)

Габелко, О. Л., Кузьмин, Ю. Н. Матримониальная политика Деметрия II Македонского: новые решения старых проблем. *Вестник древней истории*, № 1, 2008, с. 141-164.

Geisau, V. Preieteios. Pauly — *Wissowa Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. XXII, 1954, pp. 1831-1836.

Grabowski, T. Achaeus, the Ptolemies and the Fourth Syrian War. *Electrum*, Vol. 18, 2010, pp. 115-124.

Grainger, J. D. *The Syrian Wars*. Leiden – Boston, 2010.

Grainger, J. D. *The Galatians: Celtic Invaders of Greece and Asia Minor*. Barnsley – Philadelphia, 2020.

Habicht, Ch. Ziaelas, König von Bithynien. Pauly — *Wissowa Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Bd. XIX, 1972, Sp. 387-397.

Hatzopoulos, M. *Macedonian institutions under the kings*: in II vol. Vol. I. Athens, 1996.

Hatzopoulos, M. Quatre nouveaux décrets macédoniens: géographie historique et institutions. *Revue des études grecques*, no. 1 (134), 2021, pp. 199-213.

Herzog, R. Griechische Königsbriefe. *Hermes*, Bd. 65, 1930, S. 463-471.

Herzog, R., Klaffenbach, G. *Asylierkunden aus Kos*. Berlin, 1952.

Höghammar, k. International Networks of an Island Port in the Hellenistic Period—the Case of Kos. *Boreas*, Vol. 34, 2016, pp. 95-165.

Huss, W. *Untersuchungen zur Aussenpolitik Ptolemaios IV*. München, 1976.

Huss, W. *Ägypten in hellenistischer Zeit: 332-30 v.Chr.* München, 2001.

Karttunen, K. Laodike (II). *Der neue Pauly Enzyklopädie der Antike*, Bd. VI, 1999, S. 1128-1131.

Knäpper, K. *Hieros kai Asylos. Territoriale Asylie im Hellenismus in ihrem historischen Kontext*. Stuttgart, 2018.

Kuz'min, Yu. N. Selevkidskii iakor' v Patarakh. *Mnemon*, № 1 (18), 2018, s. 363-372. (In Russian)

Кузьмин, Ю. Н. Селевкидский якорь в Патарах. *Мнемон*, № 1 (18), 2018, с. 363-372.

Kuz'min, Yu. N. «Novye» i «starye» dekrety makedonskikh polisov po povodu asilii sviatilishcha Asklepiya na Kose. *Problemy istorii, filologii, kul'tury [Journal of Historical, Philological and Cultural Studies]*, № 4, 2021, s. 215-236. (In Russian)

Кузьмин, Ю. Н. «Новые» и «старые» декреты македонских полисов по поводу асиллии святилища Асклепия на Косе. *Проблемы истории, филологии, культуры*, № 4, 2021, с. 215-236.

Mari, M. *Citta vecchie e nuove*. In: M. Mari (ed), *L'eta ellenistica: Societe, politica, cultura*. Roma, 2019, pp. 173-210.

Mari, M. *Quando il mondo parlava Greco*. In: M. Mari (ed), *L'eta ellenistica: Societe, politica, cultura*. Roma, 2019, pp. 15-46.

Nelson, E. D. *Coan Asyilia: Small-State Diplomacy and the Hippocratic Legend*. In: F. De Angelis (ed), *Regionalism and Globalism in Antiquity. Exploring Their Limits*. Leuven – Paris – Walpole (Ma), 2013, pp. 247-266.

Olbrycht, M. J. *Early Arsakid Parthia (ca. 250-165 B.c.): At the Crossroads of Iranian, Hellenistic, and Central Asian History*. Leiden – Boston, 2021.

Ogden, D. *Polygamy, Prostitutes and Death. The Hellenistic Dynasties*. London – Swansea, 1999.

Ogden, D. *The legend of Seleucus. Kingship, Narrative and Mythmaking in Ancient World*. Cambridge, 2017.

Paganoni, E. *Forging the Crown. A History of the Kingdom of Bithynia from its Origin to Prusias I*. Roma – Bristol (CT), 2019.

Paschidis, P. *Between city and King. Prosopographical Studies on the Intermediaries Between the Cities of the Greek Mainland and the Aegean and the Royal Courts in the Hellenistic Period (322-190 BC)*. Athens, 2008.

Ramsey, G. *Seleukid Land and Native Populations: Laodike II and the Competition for Power in Asia Minor and Babylonia*. In: R. Oetjen (ed), *New Perspectives in Seleucid History, Archaeology and Numismatics. Studies in Honor of Getzel M. Cohen*. Berlin – Boston, 2020. pp. 243-263.

Raynor, B. *Theorodokoi, Asyilia, and the Macedonian Cities*. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Vol. 56, 2016, pp. 225-262.

Rea, J. R. *A New Bithynian Month List*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 90, 1992, pp. 289-291.

Rigsby, K. J. *Asyilia. Territorial Inviolability in the Hellenistic World*. Berkeley – Los Angeles – London, 1996.

Rigsby, K. J. *Theoroi for the Koan Asklepieia*. In: K. Höghammer (ed.), *The Hellenistic Polis of Kos: State, Economy and Culture*. Uppsala, 2004. Pp. 9-14.

Rutherford, I. *State Pilgrims and Sacred Observers in Ancient Greece: A Study of Theorid and Theoroi*. Cambridge, 2013.

Schottky, M. *Ziaelas. Der neue Pauly Enzyklopädie der Antike*, Bd. XII, T. 2, 2002, S. 795.

Sherwin-White, S. M. *Ancient Cos: An Historical Study from the Dorian Settlement to the Imperial Period*. Göttingen, 1978.

Virgilio, B. *Lancia, diadema e porpora. Il re e la regalità ellenistica*. 2do ed. Pisa, 2003.

Walbank, F. *A historical commentary on Polybius: in III vol. Vol. I*. Oxford, 1957.

Will, É. *Histoire politique du monde hellénistique (323–30 av. J.-C.)*: in 2 t. T. 1. 2nd éd. Nancy, 1979.

Wöss, F. *Das Asylwesen Ägyptens in der Ptolemäerzeit und die spätere Entwicklung*. München, 1923.

Zelinskyi, A. L. *Vid basylevsiv-faraoniv do faraoniv-basylevsiv: pershi 100 rokov ptolemeivs'koi monarkhii*. Vinnytsia – Kyiv, 2020. (In Ukrainian).

Зелінський, А. Л. Від басилевсів-фараонів до фараонів-басилевсів: перші 100 років птолемеївської монархії. Вінниця – Київ, 2020.

Zhigunin, V. D. *Mezhdunarodnye otnosheniia ellinisticheskikh gosudarstv v 280–220 gg. do n.e.* Kazan', 1980. (In Russian).

Жигунин, В. Д. Международные отношения эллинистических государств в 280–220 гг. до н.э. Казань, 1980.

Andrii Zelinskyi

Doctor of Historical Sciences, Acting Leading Researcher

SI “Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine”

Leontovich str., 5, 01054, Kyiv, Ukraine

Email: z-al@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0214-4625>

**FOREIGN POLICY ORIENTATION OF THE BITHYNIAN KING
ZIAELAS IN LIGHT OF NEW INSCRIPTIONS FROM KOS**

The appearance of this article was prompted by the discovery of a new block of inscriptions from the island of Kos, published in the 50th volume of the journal Chiron by D. Bosnakis and K. Hallof. Among these inscriptions, dating to 243 BC, of particular interest are two royal letters concerning the recognition of the right of asylum possessed by the temple of Asclepius in Kos. The first letter belongs to the king of Bithynia Ziaelas, and the second – to the Seleucid queen Laodice I, the mother of Seleucus II and Antiochus Hierax. Analysis of the contents of these documents compels us to rethink the commonly held assumptions about the foreign policy orientation of King Ziaelas from the second half of the 240s BC. Based on the already known earlier letter of Ziaelas to the citizens of Kos (IGXII, 4, 1, 209), together with the evidence of the Chronicle of Eusebius of Caesarea (Euseb. Chron. Schoene, I, 251), many researchers believe in the existence of a long-term alliance between this Bithynian king and Ptolemy III Everget, formed at the beginning of the second half of the 240s BC and lasting at least until the mid-230s BC. Instead, given the observations made on the basis of the new royal letters by D. Bosnakis, K. Hallof, and the author of this article, we can speak of only a very short-lived political partnership between Ziaelas and Ptolemy III. Afterwards, Ziaelas quickly returned to the Seleucid political orbit. This conclusion follows from the absence of references to Ptolemy III in the new letter of the Bithynian king, combined with indications of contacts between the latter and Laodice I, openly hostile to Everget. This move by Ziaelas was probably dictated by the lack of tangible military or political support from the Alexandrian ruler. The fact of the rupture of the short-lived

relationship between Ziaelas and Ptolemy III, together with the testimony of the already known sources, suggests that the king of Bithynia continued permanently in the Seleucid sphere of influence.

Keywords: Ziaelas of Bithynia, Laodice I, Ptolemy III, Antiochus Hierax, Kos, Third Syrian War, Fratricidal War.

Список скорочень

AD – Astronomical Diaries and Related Texts from Babylonia.

IG – Inscriptiones Graecae.

OGIS – Orientis Graeci inscriptiones Selectae.

R.C. – Royal Correspondence in the Hellenistic Period.

Текст надійшов до редакції 01.10.2021.

The text was received by the editors 01.10.2021.

Текст затверджено до друку 29.11.2021.

The text is recommended for printing 29.11.2021.